

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 821.161.2 – 13.09

Біляцька Валентина,
доктор філологічних наук, професор
кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка» (м. Дніпро)

ПРО «ГЕННИЙ ДИВО-КОД» У РОМАНІ У ВІРШАХ «ДИВОГРАЙ» ОЛЕСІ ОМЕЛЬЧЕНКО

У статті наголошується на проблемі духовності як найбільш необхідному чиннику розбудови суверенної України в історико-філософсько-фантастичному романі-есе у віршах «Дивограй» О. Омельченко. У творі художньо ідеалізовано людські стосунки на суспільно-етичному рівні, інтерпретовано визначні події, архаїчні пласти вірувань українського народу як магічної й духовної його сили, відтворено найдавніші шари історичної й культурної пам'яті.

Ключові слова: проблема, духовність, роман у віршах, фольклор, звичаї і традиції.

About the «genic marvel-code» in novel in verse «Divohray» by Olesya Omelchenko.

The article emphasizes the problem of spirituality as the most necessary factor in the development of sovereign Ukraine in the historical and philosophical fantastic essay-novel in verses "Divohrai" by O. Omelchenko. The work idealizes human relations at the social and ethical level, artistically interprets the outstanding events and the archaic layers of beliefs of the Ukrainian people as a magical and spiritual power. The author recreates the most ancient layers of historical and cultural memory.

Key words: problem, spirituality, novel in verse, folklore, customs and traditions.

Художня література як домінанта духовності допомагає усвідомити унікальність і неповторність світу й себе, сприяє розвитку особистості, формує життєві орієнтири та власну світоглядну позицію, сприяє самовдосконаленню традицій і норм культури спілкування, збагачує знання про минуле народу й країни. Перераховані елементи є нагальними й у сучасних романах у віршах, які активно входять у культурний простір України й відзначаються новаторством форми, змісту, обсягу, порушених проблем. Лише за останні роки надруковановіртуальний роман «Сарматка» (2016) Олега Бермана, *роман-медитація у віршах* «Паломник» (2017) Ігоря Павлюка, історико-філософсько-фантастичний роман-есе у віршах «Дивограй» (2017) Олесі Омельченко,

письменниці Січеславської письменниці з присутнім поетичним (11 збірок) доробком.

«Дивограй» О. Омельченко – це споглядання дива рідної Дніпропетровщини, України з великими хронологічними зміщеннями минулого, сучасного й майбутнього, це поетична розповідь про дива Всесвітнього масштабу й застереження людству берегти Землю, щоб не загинула *«в пеклі бездуховнім»*. Роман має декілька жанрових номінацій, містить філософські роздуми-вкраплення, жанри-вставки, художні прийоми, підпорядковані, за висновками Н. Бернадської, зображенню буття окремої людини, інколи – дуже гіркою, інколи – світлою, а найчастіше – з перетіканням одного в інше, проте *«саме такий підкреслено загальнолюдський вимір актуалізує минуле не з метою його чи то оцінити, чи то поетизувати, а радше ствердити теперішнє і надважливу думку про те, що людська особистість – найбільша цінність у світобудові»* [Бернадська 2017 : 19]. Саме зрозуміти непересічну значимість і неповторність, відчути відповідальність за власну долю і долю України, Всесвіту, не принижувати жодної миті свого існування ганебним словом, думкою, вчинком, дбати про духовність закликає авторка поетичного ліро-епосу. Людина у «Дивограї» духовно пов'язана з тим часом, в якому вона живе, пронизана його плином, коріння якого слід шукати в етнобутті. Роман розпочинається ствердженням, що всі негаразди минулого відійшли в небуття, дійсність «розквітає» у вселюбові: *«Духовність стала нормою святою. / О Земле, о плането рідна, ти / Сіяла у Безмежжі бездоганно. / Я зараз помандрую у світи / І розкажу, яка ти, Земле, гарна! / Як в єдності з людиною живеш, / В гармонії з прадавніми богами. / Для пізнання немає більше меж, / Бо Мати Божя і Творець із нами»* [Омельченко 2017 : 13].

О. Омельченко в інтерв'ю зазначила, що в процесі роботи над твором, який писала протягом 15 років, все більше думала про велич України в різні історичні проміжки, починаючи з прачасів, про силу духу саме УКРАЇНЦЯ, який спроможний, давши начало індоєвропейським народам, стати рушійною силою в порятунку як власної, так і земної цивілізації. *«Усе стає можливим*

через невичерпну силу духу мужньої, милосердної Людини, яка не зрадила свій генний код; Любові, непереможної, вічної, повинна бути щасливою за умови єдності справжніх «половинок любові»... Філософія роману полягає в сакральному бажанні, глибокому переконанні у вічності України, Любові, людської земної цивілізації та мрії про Всекосмічну українську державу. Я впевнена, що своєю вірою додаю сил Україні як державі, яка порятує саму себе й космічні світи. Ментальні поля планети зміцнюються завдяки героїці української історії, її непересічних героїв-творців, незнищенності обрядів, легенд, традицій, які існують і в інших світах української космічної спільки Славії» [Біляцька 2017 : 13].

Щороку тривожні події в країні змушували авторку інтерпретувати уже фантастичні, вигадані позитивні дії у творі, тому роман починається життєствердно, що народ і Україна живі в 5000 році, розквітають і здатні через конкретних своїх представників, Марію та її екіпаж, рятувати в космосі інших від темних сил: «О колообіг вічного життя, / Ти – в єдності із кармою діяння. / І Ріта – звичай, після Правил є, / А Правий – то **духовний**, світлосяйний... / Праславія... А Славія тепер / Родина – три галактики чарівні: / Чумацький Шлях, у Андромеді дивній / Туманність М-31, / У Геркулесі – М-13» [Омельченко 2017 : 385].

На думку А. Поповського, у своїй творчості Олеся Омельченко «здатна програмувати події, які влітаються у час здійснення надій, прагнень, перемогою світла над темрявою у нашому житті, тому її твори мають оптимістичний, тріумфальний фінал, несуть позитивні емоції, одухотворяють віру» [Поповський 2017 : 7]. Поетеса занурює реципієнта в історичні пласти буття України, використовуючи фантастичні умовно-образні засоби, фольклорні зразки, звичаї і обряди, які символізують духовний код нашого народу: «Щоб осягти Безмежжя вічне, / Збагни свою **духовну** вроду, / Відчуй у серці племіння Бога, / Себе в Творці відчуй, Людино! / Тоді у єдності гармоній / Відступить страху навутина» [Омельченко 2017 : 341].

Усна народна творчість, елементи якої використала авторка, репрезентує унікальні ментальні особливості, відкриває найголовнішу сферу духовності кожного етносу, образи, ідеальні для наслідування, є джерелом формування моральної поведінки та естетичних вражень, адже *«на кожному новому історичному щаблі розвитку набувала нових особливостей та ознак, що залежало від змін усієї духовної культури»* [Руснак 2010 : 7].

Тема роману «Дивограй» – всеохоплююча, він має п'ять сюжетних ліній: історична (сюжетна лінія «Дивограй»), фантастична (сюжетна лінія «Космос»), історія краю та його величних героїв (розділ «Історія ріднокраю»), віра у високість і людяність (сюжетна лінія «Єдність»), взаємозв'язок минулого й майбуття з єдністю протиріч Віри, Любові, Надії (сюжетна лінія «Земля»). Історичні факти, безперечно, посідають чільне місце у творчому доробку О. Омельченко, але без заглиблення в них через легенди, міфи, сказання, обряди, традиції тощо, за її словами, бідніли б емоції, уява, відсутньою була б душа. *«Автентичну буття тих часів черпаю з фольклору, різних джерел, великою часткою з уяви, фантазії. Творчість чергувалася з глибоким вивченням історії, астрономії, фізики, парансихології, історії релігій, зокрема, вивчала «Велесову книгу», «З богами у Триглаві» В. Куровського, твори В. Войтовича та інші на подібну тематику (їх дуже багато) сучасних наукових та науково-популярних видань, легенди, звичаї, обряди»* [Біляцька 2017 : 111].

Часопростір роману у віршах Олесі Омельченко охоплює п'ять тисяч років, і, щоб достовірніше відтворити зрізи епох, вона вводить у текст фольклорні зразки, образи, описує святкування звичаїв і обрядів, особливо календарних, в основі яких віра в магічну силу слова. Колоритно зображено святкування зустрічі весни з виконанням веснянок, водінням хороводів. Зі свят зимового циклу згадано Різдво Христове, Святий вечір, коли починають ходити колядники з піснями-молитвами, піснями-віншітками, піснями-привітаннями. У міфологічно-культових колядках поєднані елементи анімізму, тотемізму, фетишизму з образами колишніх вірувань – сонця, місяця, зірок, птахів, світового дерева, води, землі:

*А в бога ОрДана, що на його дворі.
Що на його дворі – річка протікала,
Радуйся, ой радуйся, Земле,
Веселися, Роде наш,
Сонце-світ засвітився!
Річка протікала, сонечко стрічала,
Сонечко стрічала та й святою стала.*

*Радуйся, ой радуйся, Земле,
Веселися, Роде наш,
Сонце-світ засвітився!* [Омельченко 2017 : 411].

Чільне місце в романі відведено святкуванню Івана Купала ще за дохристиянських часів, відоме в народі під назвами: Купала, Купайла, Іванів день. Купала припадає на літнє сонцестояння й пов'язане з хліборобством, поклонінням воді і сонцю, родючій силі землі: *«Цей день – для Сонця, ясного Купайла. / О боже урожайності й кохання, / Родючості і лікарських рослин, / В цей день аж навісніли сили злі»* [Омельченко 2017 : 30]. Навіть частини роману мають назви, пов'язані із календарними святами: «Жита пливли золотисто-осяїні», «Перунів день – четвер», «Купальська ніч», «За папороттю» тощо. У «Дивограї» подано й трактування свята Купала, і опис його проведення: *«І треба ж так – Перунів день. А в ніч – / Одвічне наше свято чисте й світле / На честь Купайла, бога сонця й літа, / Кохання, урожайності і квітів – / Купальська непорочна диво-ніч / Ще зранку за селом квіток нарвали, / Всіляких трав, пучечки полину, / І у вінки купальські заплітали / Дівочих мрій щасливу таїну»* [Омельченко 2017 : 32].

Основними культами купальських обрядів є вогонь, вода, зело. Вогонь – це відгомін культу сонця, купальська вода – символ цілющої сили, папороть – символ щасливої долі, роса забезпечувала красу й кохання, а купальське дерево – родючість та щастя. Запалити вогонь на святі, за традицією, доручали кільком поважним дідам, котрі добували його тертям, що ніби споріднювало дерево із сонцем як джерелом вогню. Вірили, що, стрибаючи через багаття,

можна позбутися хвороб, злих чарів. Ці традиції художньо опоетизувала О. Омельченко: *«Пливають вінки. Свічки пливають поволі. / І Борисфен вирує і реве»* [Омельченко 2017 : 40].

Наші пращури, за романом «Дивограй», купальську ніч вважали чарівною, проводили численні обряди й магичні ритуали, одну з героїнь роману, Ольгу, обрали символом землі й вогню: *«За наречену віддавали / Самому Перуну тепер її. / В квітках, мов квітка. Справжня наречена. / За ритуалом в капище йшла»* [Омельченко 2017 : 33]. У романі у віршах наголошено на шлюбних мотивах пісень, які, на думку В. Давидюка, колись починали співати на Великдень і закінчували після Купала [Давидюк 2009 : 171].

У давнину люди вірили, що проведення свята на честь Сонця дасть їм силу, здоров'я, добробут, адже незабаром відповідальний момент трудової діяльності землеробів – збір урожаю. Описуючи давні традиції святкування, О. Омельченко не лише повертає нас до пракоренів, але й наголошує на духовності буття пращурів, яке ми повинні зберігати й примножувати. Одним із давніх пластів духовності є народні замовляння, молитви, які опоетизовано в устах героїв роману у віршах: *«– О милостивий боже, добрий наш! / Ми просимо тебе – щораз являйся / У спраглу мить із радісним дощем, / Щоб квітли землі, колос розвивався, / Щоб грім добра над нами розливався, / Та вижени мару і Дива ще»* [Омельченко 2017 : 33].

Роман у віршах О. Омельченко «Дивограй» ускладнено різножанровими вставками (легенди, замовляння, пісні, наукові твердження, молитви, листи), що набувають контекстуальної змістовності, зокрема і в назвах розділів: «Легенда про сузір'я Андромеди», «Лист на Землю мамі», «Оберіг замовляння на силу», «Сповідь амазонки», «Тебе чекала і шукала (ліричний відступ)», «Криваво-чорна калина». Носієм жанру-вставки, зокрема молитви, часто є не лише герої, а й авторка, яка подає її і як засторогу, і як покаяння, і як відродження сутності людської душі: *«Мій Творцю, Всевишній Боже, / Зір верни сліпому! / Хай зроста в серцях **духовність!** / Мужнього дай Слова! / Хай ніяка в світі віра / Не приносить шкоди! / О людино, віруй, віруй! / Бог твого народу /*

Допоможе тим, хто просить. / Хто іде – здолає. / І боги в усі епохи / Хай живуть між нами!» [Омельченко 2017 : 354].

Я. Новицький молитву розглядав як пізніше «християнське нашарування», яке виникло тоді, коли із плином часу сили слова самої по собі вже було недостатньо для дієвості замовлянь. Тому знахарі, шептухи почали підкріплювати свої магічно-сакральні твори іменем Божим, Спасителя, Божої Матері, святих (Миколая, Юрія, Варвари), а письменники їх художньо інтерпретували. Молитви О. Омельченко з «Дивогораю» є актуальними нині, бо вона поетично молиться і за конкретну людину, і за людство в цілому: *«О Господи, Творцю небес й Землі, / Творцю цивілізації і Людини, / Хвала тобі і Слава! Хай однині / Любов лиш квітне у житті святім! / О сили неба й матінки-Землі, / Всі Вищі Сили, від падінь спасіть, / Від хладу й зла, від ворогів й печалі, / І від гордині й немоці спасіть! / О сили неба й матінки-Землі!»* [Омельченко 2017 : 452].

Пласти історії в романі заглиблені в слов'янську міфологію, поєднуються з християнською традицією, текст доповнюють обробки автентичних замовлянь, які можна назвати авторською знахідкою. Замовляння в романі у віршах перегукуються із тими, що дійшли до нас із давніх-давен і є продуктом тієї духовної епохи, коли людина переходила від усвідомлення всеєдності буття до усвідомлення власної індивідуальності й своєї унікальності. Характерною особливістю замовлянь є збереження в них першооснови подвійного значення слова – одночасного утримування в слові його сакрального й профанного значення. У замовляннях через слова звичайної (побутової) мови вибудовується сакральний прообраз світу та прапоезія, яка зберігає в мисленні силу істини буття. Саме це послужило самоствердженням людини в системі суспільних відносин: *«Ярило силою вогняною, / Ярило силою земною, / У мій дім іди, / Силу мені принеси. / Хай мої руки / Стануть бистрії круки. / Хай мої ноги / Стануть міцнії строги... / Замовляю я воїна межового, / Що йде на діло родове / Заради роду славного, / Заради відродження Славії / У Всесвіті преславному, / Заради відродження Любові / У кожнім подиху і слові. / Хай Вогонь Всевишнього /*

Згасає у серцях відважних / І об'єднає подвижників, / І роз'єднане цілим стане, / Осяявши бездоганну Гармонію / Безмежся...»
[Омельченко 2017 : 182].

Події роману у віршах подано в контексті історичних та суспільно-побутових пісень. У творі містяться легенди, перекази про козаків, козацькі пісні: *«Гей, як встану-гляну / На мою Вкраїну, / А над нею в плачі / Сиз орел літає. / Гей, як встану-гляну / На мою Вкраїну, / Лихо і розлука / Серце розриває...»* [Омельченко 2017 : 452]. Авторка із захопленням розповідає про визначні місця Дніпропетровщини, зокрема про місце загибелі князя Святослава, про перебування Шевченка біля порога Ненаситець, про його захоплення фортецею Кодак: *«Тут Шевченко відчув у котре / Духу вольного велич дивну / І козацьку **духовну** вроду, / Що сягне у майбутню днину»* [Омельченко 2017 : 308]. У той же час, О. Омельченко з боєм виносить на розсуд роздуми про добро і зло в сучасному суспільстві, про бізнесменів, для яких натовп усі, хто бідний, яким розвивати духовність не дозволяє «грошовита совість». Вона застерігає, що вижити в часі не змогли ті народи, які забули про любов до Бога. Лише: *«Коли зроста **духовності** Любов, – / У душах їх гармонія сіяє. / І мудрість роду, генний диво-код, / Планета ця дбайливо зберігає»* [Омельченко 2017 : 181].

Отже, попри жанрове новаторство, «Дивограй» О. Омельченко спроектована реальний світ. Ідеї роману у віршах авторка розкриває в контексті національних, порушує проблему духовності, репрезентуючи етнозакорінені образи, типові народнопоетичні архетипи як наскрізні символічні структури ментальності. Відтворюючи найдавніші шари пам'яті, письменниця закликає зберігати досягнення людства, щостоятьна сторожі цілісності культури і життєвого досвіду.

БІБЛІОГРАФІЯ

Бернадська 2016 – Бернадська Н. І. Новітній український роман : жанрові модифікації і їх вивчення // Іван Огієнко і сучасна наука і освіта : науковий збірник : серія історична та філологічна / ред. колег. С. А. Копилов

(гол. редколегії), В. С. Прокопчук, Л. М. Марчук та ін. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – Вип. 13. – С. 18–24.

Біляцька 2017 – Біляцька В. П. Український роман у віршах постколоніальної доби : монографія. – Дніпро : Середняк Т. К., 2017. – 398 с.

Біляцька 2017 – Біляцька Валентина «Цей дивний Всесвіт – матінка-Земля»: Розмова з письменницею Олесею Омельченко про роман у віршах «Дивограй» і творчі інтенції авторки / Валентина Біляцька // Рідний край. Альманах Полтавського національного педагогічного університету. – 2017. – № 2. – С. 107–111.

Давидюк 2009 – Давидюк В. Ф. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі) / В. Ф. Давидюк. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 456 с.

Омельченко 2017 – Омельченко О. Дивограй : історико-філософсько-фантастичний роман-есе у віршах. – Дніпро : Ліра, 2017. – 476 с.

Поповський 2017 – Поповський А. М. Історико-філософсько-фантастичний роман-есе у віршах Олесі Омельченко «Дивограй» // Омельченко О. Дивограй : історико-філософсько-фантастичний роман-есе у віршах. – Дніпро : Ліра, 2017. – С. 3–8.

Руснак 2010 – Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посібник / І. Є. Руснак. – Київ : ВЦ «Академія», 2010. – 304 с.